

CENZURA U SREDNJEM VIJEKU

Heđi, Adrijan

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:537006>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU**

ZAVRŠNI RAD

Osijek,

Adrijan Heđi

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU**

ZAVRŠNI RAD

TEMA: CENZURA U SREDNJEM VIJEKU

PRISTUPNIK: ADRIJAN HEĐI

Osijek,

ADRIJAN HEĐI

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ZAVRŠNI RAD

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Povijest knjige i knjižnica

Znanstvena grana: Knjižničarstvo

Prilog:

Izrađeno:

Primljeno:

MENTOR:

Mj:

Broj priloga:

PRISTUPNIK:

Mentor:
Doc. dr. sc. Marija Šafar

**Predsjednik odbora za završne
i diplomske ispite:**

Sadržaj

Sažetak.....	1
Uvod.....	2
1. Cenzura.....	3-6
2. Sudbina knjige u osvitu srednjega vijeka.....	6-10
3. Zabrane i spaljivanje knjiga.....	11-12
4. Preventivna cenzura.....	13-18
5. Knjige na lomači.....	18-29
Zaključak.....	30
Prilozi.....	31
Literatura.....	32

Sažetak

Ovaj završni rad prikazat će cenzuru za vrijeme srednjeg vijeka, te sve događaje koji su vezani uz njezin sam početak, ali i načine na koja se ona ugrađivala u društvo. Početni dio govori općenito o pojmu cenzure te o njezinoj povijesti u kojoj dolazi do razvoja i nastanka različitih oblika cenzure, koje nije uvijek bilo moguće prepoznati i opisati. Nakon toga slijedi sudbina knjige od samog početka pa sve do kraja srednjeg vijeka. Ovdje će se voditi riječ o pokušaju sačuvanja knjiga preko njihovog prepisivanja u skriptorijima. Nakon toga slijedi poglavlje o zabranama i spaljivanju knjiga koji sadrži razne propise, ali i popise zabranjenih djela. Nakon toga slijedi preventivna cenzura u kojoj će se govoriti o njezinom korištenju u tadašnjem društvu te na kraju dolazi poglavlje knjige na lomači koje opisuje razne događaje vezane uz spaljivanje knjiga i nastojanju suprotstavljenih strana u sačuvanju vlastitih, ali i uništavanju protivničkih djela kako bi izrazili svoju nadmoć.

Ključne riječi: cenzura, srednji vijek, knjiga, prepisivačke radionice, skriptoriji, bule

Uvod

Cilj ovog završnog rada je prikazati cenzuru i njezine načine primjenjivanja kroz razdoblje srednjega vijeka. Za početak se o cenzuri može govoriti kao o općeljudskom fenomenu. Razloge za ovu tvrdnju nalazimo u povijesnim primjerima cenzure. Velika količina primjera i opravdava takvu karakterizaciju. Nije iznenađujuće da postoji velik, rastući, broj djela u kojima se proučava cenzura te se razrađuju njezine karakteristike i tipovi, kao i posljedice. Mnogi su pridonijeli toj višestoljetnoj raspravi i razvoju znanja o ovoj tematici. Hrvatska knjižničarska zajednica, kao i znanstvena zajednica općenito, posebice je zadužena radom Aleksandra Stipčevića koji je iza sebe ostavio opsežan i sustavan prikaz različitih vrsta cenzure i njezinih karakteristika kao što je i vidljivo jer u ovom završnom radu najviše literature potječe upravo od spomenutog autora. U povijesti cenzure najviše se ističu dvije stvari, a to su riječi i knjige koje jednostavno predstavljaju njihov zapis te su one i ostalne primarni objekt cenzure. Riječi su te koje najsnažnije utječu na društvo jer prenose poruke i značenja, predstavljaju moć nad javnošću. Svjetovne ili vjerske vlasti odnosno nositelji institucionalizirane moći, dominantni su subjekti cenzure. To je razumljivo s obzirom na raspoložive instrumente vladanja, koji omogućavaju opsežne cenzorske radnje te omogućavaju vladajućima da ograniče informacije, znanje te da oblikuju javno mišljenje. Pomoću svih tih postupaka vladajući dobivaju zajednice odane sebi, ali i društvo koje je spremno za borbu protiv oporbe što će se vidjeti u sljedećim poglavljima.

1. Cenzura

Definicija cenzure, „sustav administrativnih mjera koje poduzimaju državne, vjerske, stranačke i druge vlasti protiv objelodanjivanja, čitanja, širenja i posjedovanja, slušanja i gledanja nepoćudnih i za društvo opasnih tiskanih i rukopisnih knjiga, filmova, videokaseta i slične građe te radijskih i televizijskih emisija, kazališnih predstava i dr.“¹ Naravno sami postupci koje provode vlasti tj. država protiv nepoćudnih knjiga i druge opasne građe usmjerene na javnost različiti su ovisno o državi u kojoj se nalaze te su najčešće određene prema političkom i vjerskom stanju. Također, vlast odlučuje kakve će mjere opreznosti provesti s obzirom na to u kojoj mjeri djela, pa i javni govor ugrožava interese države, društva i njihovu korist.

U povijesti dolazi do razvoja i nastanka različitih oblika cenzure, koje nije uvijek moguće prepoznati i opisati. Stoga, za početak se može navesti preventivna cenzura. U njoj se pojavljuju različiti postupci kao što su: nadzor rada nakladnika i tiskara, nadzor planova rada, zabrana rada ilegalnim tiskarama, oduzimanje financijske potpore izdavačima, odabiranje provjerenih, povjerljivih i podobnih urednika listova i knjiga i naravno obveza autora i izdavača da cenzorskim vlastima predaju rukopise prije njihova slanja u tiskaru što će se u ovom seminaru često spominjati. Nakon preventivne slijedi autocenzura. Ovaj tip cenzure provodi sam autor u strahu od mogućih posljedica nakon objelodanjivanja knjige, odnosno snimanja filma i drugih mogućih aktivnosti.

Zadnja je suspenzivna cenzura. Za nju može se reći da je najuobičajeniji oblik cenzure, a obuhvaća velik broj postupaka koji su se tijekom povijesti mijenjali u različite sadržaje i oblike. Spomenuti postupci su se izričito pojavljivali u grubom suzbijanju tj. gašenju protiv autora, izdavača i čitatelja. Procese koje su provodile tadašnje glavne vlasti mogu se vidjeti u slijedećem izvoru, „Crkvene i svjetovne vlasti prisiljavale su autore da sami ispravljaju svoje tiskane knjige i snimljene filmove, plijenile su tiskanu građu, uništavale je (slanjem u tvornice papira ili javnim spaljivanjima), zabranjivale raspačavanje nepoćudnih tiskovina, sastavljale

---

¹ Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246/> (29.7.2018.)

su popise zabranjenih knjiga koje se nisu smjele držati u javnim i privatnim knjižnicama, zabranjivale su unošenje opasnih knjiga iz inozemstva, izbacivale nepoćudne tiskovine iz javnih knjižnica, osuđivale su njihove autore na zatvor, progonstvo, na odreknuće svojih djela, spaljivale autore zajedno s njihovim knjigama na lomačama.“²

Počevši od samoga početka, civilizacije Bliskog istoka nisu imale nikakvih propisa o cenzuri, također na tom prostoru nije zabilježen ni jedan slučaj zabrane neke knjige. Razlog tome bilo je nezamislivo da se u tadašnjim zemljama pojavi nekakav spis koji bi sadržavao protudržavne ili protuvjerske ideje. No to se ipak pojavilo u staroj Kini 213. godine gdje je prvi kineski car Qin Shi Huangdi izvršio naredbu da se zaplijene i spale sve knjige, postojale su i iznimke, koje je ocijenio da ugrožavaju državne interese. Još jedan zabilježeni događaj u povijesti dogodio se u antičkoj Grčkoj gdje je prvi slučaj spaljivanja knjige zabilježen u 5. st. pr. Kr. u Ateni. O kojem je djelu riječ i gdje može se vidjeti u slijedećem nastavku „Dogodilo se to s knjigom O bogovima filozofa Protagore, koji se usudio sumnjati u postojanje bogova, pa je zbog toga progan iz Atene, a njegova knjiga javno spaljena.“³

Ovakvi se zabilježeni događaji nisu često pojavljivali u Grčkoj, dok su u Rimu ipal bili u većem broju. Zanimljivo je, ali i ironično da su kršćanske knjige u kasnoj antici bile osuđivane i uništavane, jer je kršćanstvo tada bilo nepriznato te su i sami vjernici bili progonjeni. Da bi nakon toga Carstvo priznavalo kršćanstvo kao bitnom, državnom vjerom, zbog čega je došlo do obrnutih okolnosti u kojoj su uništavane knjige heretika, ali i poganskih pisaca. Zbog nove vlasti stradava jedna od najpoznatijih knjižnica u povijesti, a to je bila Aleksandrijska knjižnica. Knjižnica je 391. godine stradala od strane kršćana koji su ju u potpunosti uništili do temelja. Ovakav tip nadzora kakva je Crkva imala nad proizvodnjom i raspačavanjem knjiga u početnoj fazi i zreom srednjem vijeku nije odgovarala pojavljivanju knjiga slobodnog mišljenja, ali se takvo stanje počelo mijenjati uspostavljanjem jačeg građanskog sloja u utvrđenim gradovima i pojavom sveučilišta koje će isto tako imati bitnu ulogu za prepisivanje i proizvodnju knjiga.

---

² Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246/> (29.7.2018.)

³ Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246/> (29.7.2018.)

U zadnjem razdoblju srednjega vijeka, posebice nakon Gutenbergova izuma tiskarskog stroja sredinom 15. st., broj knjiga koje su bile nepodobne za Crkvu naglo se povećava stoga ona s jedne i svjetovne vlasti s druge strane uvode sve strožije mjere protiv takvih knjiga i njihovih pisaca. Prvi znatan zabilježeni slučaj dogodio se 1479. godine intervencija rimskoga pape protiv tiskanja nepoželjnih knjiga. Slični slučaj uslijedio je 1487. godine kada papa Inocent VIII. izdaje bulu pod naslovom *Inter multiplices*, koja izriče ogorčeni i strog stav Crkve prema neobuzdanom tiskanju knjiga. Preventivna se cenzura unosi u zakon i pojavljuje 1501. godine kada Papa Aleksandar VI. izdaje bulu istoga naslova.

Razdoblje u kojem crkvene i svjetovne vlasti dolaze do najvećih neugodnih okolnosti nastaju pojavom Martina Luthera i njegovog reformatorskoga pokreta. Zbog ovih novonastalih situacija Engleski kralj Henrik VIII. izdaje 1526. godine prvi popis zabranjenih knjiga u povijesti, a Crkva 1559. godine donosi prvi takav popis pod naslovom Indeks zabranjenih knjiga tj. *Index librorum prohibitorum*. Unatoč brojnim bulama izdavat će se i razni drugi propisi od ostalih vladajućih ljudi. Crkva 1571. godine osniva posebno tijelo za popunjavanje Indeksa pod imenom Sveta kongregaciju za Indeks. Taj novonastali crkveni Indeks tiskan je otprilike u četrdeset izdanja sve do 1966. godine kada se donosi odluka da se više ne objavljuje za javnost.

Razna burna zbivanja u Europi nisu izostavila ni Hrvatsku u kojoj su nemili događaji s cenzurom zahvatile i autore i čitatelje od srednjega vijeka do danas. Jedan od poznatih slučaja dogodio se dominikancu Andriji Jamometiću, koji se sukobio s papom Sikstom IV. Razlog tome je proizašlo zbog tiskanja pamfleta 1482. godine u Baselu te je taj pamflet optuživao papu za razne negativne stvari od strane Jamometića. Taj pamflet je prouzrokovao daljnje posljedice zbog čega je Rudolf II., knez biskupa grada Würzburga, donio dekret kojim je prvi put nakon pojave tiska uspostavljena preventivna crkvena cenzura. Važno je istaknuti da prvi crkveni Indeks zabranjenih knjiga iz 1559. godine sadrži ime jednog od najpoznatijih reformatora s područja hrvatske, a to je bio Matija Vlačić Ilirik, rođen u Labinu.

Sljedeći citat navodi razne hrvatske autore čija su djela bila zabranjena, „U potonjim izdanjima tog Indeksa nalazimo niz hrvatskih autora: M. Marulića, I. Crijevića Tuberoni, J. Dragišića, P. P. Vergerija ml., M. Orbinija, F. Petrića, M. A. de Dominisa, Stjepana Rabljanina, Grgura Šibenčanina i dr.“⁴

Djela nekih drugih pisaca nisu navedena u Indeksu, ali su ih svjetovne vlasti zabranjivale i spaljivale. Najpoznatiji je tragični slučaj F. Grabovca, čija je knjiga Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga 1747. godine zbog stihova koji su bili negativno usmjereni prema mlecima te je ona osuđena i spaljena, a autor bačen u zloglasni zatvor »Sotto i piombi« u Veneciji. Cenzura je zahvatila i vjerskog pisca, protestanta Mihaela Bučića u 16. stoljeću, benediktinca i povjesničara A. Bandura, povjesničara Juraja Ratkaja i ostale pisce.

2. Sudbina knjige u osvitu srednjega vijeka

Nakon raspada Rimskoga Carstva u razdoblju ranog srednjeg vijeka dolazi do stvaranja tri prostrane kulturne i političke regije. U početnom razdoblju srednjeg vijeka Zapadnog Rimskog Carstva došlo je do osnivanja državnih institucija gdje će barbari u nekim dijelovima imati određeni utjecaj odnosno uklopiti se u tadašnje rimske gospodarske i državno-pravne strukture. Također, jedan od razloga koji je ujedno i bitan za istaknuti je to što barbari nisu mogli osnovati bolje institucije od onih koje su već postojale od strane Rimskoga carstva. Tada je svijet antičke civilizacije prestao postojati, unatoč njihovom nastojanju da održe stari rimski način življenja.

Drugi dio carstva, odnosno Istočno Rimsko Carstvo uspjelo je preživjeti napade barbara te se njihov državno-pravni odnos i dalje održavao sa Rimskim Carstvom. Unatoč tome, ekonomija

---

⁴ Preuzeto s: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246/> (29.7.2018.)

i društvena struktura propadaju, te će i taj dio Carstva svojim obilježjima označiti razdoblje srednjega vijeka. (Stipčević 2006, 163)

Prostor koje obuhvaća istočno, južno sredozemlje i daleko prema istoku predvodit će islam kao najjači temelj tih regija. Unatoč sveukupnoj suprotnosti Islamskih civilizacija naspram antičke grčko-rimske, oni će svoj kulturni razvoj i izdizanje razviti upravo prema toj zatečenoj kulturi tj. baštini na koju su naišli prilikom zauzimanja tih područja. Prema mišljenju autora, „U kataklizmi koja je krajem antike zadesila grčko-rimsku civilizaciju osobito važnu ulogu odigrala je knjiga...“ (Stipčević 2006, 163). S time se smatra da se ostvario i sačuvao prijelaz iz bivše antičke kulture u novu srednjovjekovnu.

Takvo oslabljeno Zapadno Rimsko carstvo nije moglo više odolijevati napadima Germana, ali i drugih naroda za vrijeme starog i početkom tadašnjeg srednjeg vijeka. Ti narodi su napokon prelazili Limes, utvrđenu Rimsku granicu koja je obuhvaćala sustav većih i manjih utvrđenja, kula i časničkih boravišta te drugih utvrđenih građevina. Novonastala situacije dovela je do raspada poljoprivrede, zanatstva, rudarstva, državne administracije i puteva koji su povezivali gradove udaljenih od Carstva, sve te navedene okolnosti dovele su do velikih posljedica za proizvodnju, potražnju i raspačavanje knjige (Stipčević 2006, 165).

Sve što je obučavalo knjižnice i knjige počelo je polako tonuti te je zbog toga i sama kultura počela patiti. Kako autor ističe, „Ne odjednom i ne svagdje na jednak način, knjižna je kultura gubila tlo pod nogama“ (Stipčević 2006, 165). Proizvodnja knjiga je još donekle uspjevala zahvaljujući obrazovanom sloju rimskog društva, ali događaji koji su uslijedili dodatno su naškodili proizvodnji. Krajem 6. stoljeća langobardski upad u Italiju, zatim upad barbara u ostalim dijelovima Carstva dovelo je do uništavanja gospodarstva te u potpunosti oslabio rimske intelektualce i obrazovani sloj kršćana koji su pokušali održavati proizvodnju knjiga.

Spomenuto društvo odnosno aristokratski, učeni svijet bio je kao izbrisan uključujući sa gospodarstvom i institucijama. Prema mišljenju autora, „Sudbina antičke i ranokršćanske

knjige bila je na zapadu sudbinski vezana s tim ostacima ekonomske i intelektualne elite...“ (Stipčević 2006, 165). Oni su bili zadužni za prepisivanje antičkih djela u laičkim prepisivačkim radionicama. Također, na početku srednjega vijeka, uslijedilo je prepisivanje i u samostanima kako bi se pokušalo očuvati što veći broj tih knjiga. Ova navedena nastojanja u sačuvanju knjiga govori o samoj upornosti elite koja shvaća vrijednost knjige odnosno kulture koju predstavljaju naspram osvajača koji su u potpunosti bezobzirni.

Skriptoriji koji su još djelovali u ranom srednjem vijeku nastavili su sa svojim poslom dokle god je rimska elita imala sredstava tj. materijalnu i društvenu potporu kako bi svojim zahtjevima podržali rad. Tadašnji ratovi sa barbarima imalo je velik i koban utjecaj na staro društvo koje je nestalo. To je također dovelo do vala posljedica među kojima je nestajanje organizacije knjižne proizvodnje, ali i društvene uloge knjige. Velika razlika između knjiga antičkog doba i knjiga u početnoj fazi srednjega vijeka leži u činjenici da su knjige u antici imale bitnu ulogu za znanost, prijenos informacija i drugih literarnih tekstova, dok u ranom srednjem vijeku ona postaje liturgijskim simbolom.

Stoga autor smatra da, „Samo u rijetkim sredinama, ili bolje rečeno kod rijetkih pojedinaca, knjiga će zadržati svoje značenje kao izvor učenosti“ (Stipčević 2006, 166). Međutim, bilo je pokušaja dokazivanja upravo te navedene uloge knjige od strane Kasiodora. No nažalost zemlje bivšeg Rimskog Carstva su odbile njegovo dokazivanje u potpunosti, jer nisu imale nikakvo razumijevanje prema njemu i ulozi knjige općenito.

Unatoč velikim gubitcima antičkih knjiga iz Rima i drugih središta u Zapadnoj Europi, ipak su se neke količine uspjele spasiti te su se one nalazile u Italiji, sjevernoj Africi i Španjolskoj u kršćanskim knjižnicama, samostanima, biskupijama, vjerskim školama te kod rijetkih pojedinaca koji su poštovali vrijednost tih knjiga (Stipčević 2006, 166). Utvrđeno je da je u 7. stoljeću na području sjeverne Afrike bilo još pisarskih radionica koje su uspjevale obavljati svoj posao odnosno prepisivačku proizvodnju. Upravo je zbog toga već spomenuti Kasiodor mogao razmišljati o uvođenju knjiga iz tog područja kojim je nekadašnje Rimsko carstvo vladalo u knjižnicu koju je osnivao u Vivariumu.

Drugi dio knjiga koje su se prepisivale u Africi od 6.-7. stoljeća bit će dopremljene u Španjolsku. Na tom području nalazili su se Vizigoti koji su sačuvali staru antičku baštinu, s obzirom na to da je ona bila poganska, davali su joj istu važnost kao i kršćanskoj unatoč tome što su oni bili kršćani. U španjolskoj tijekom 7. stoljeća pojavio se jedan vrlo bitan, istaknuti pisac pod imenom Izidor Seviljski (570.-636.). On je bio zadnji pisac koji je izdao djelo odnosno antičku enciklopedistiku zvanu *Etymologiae*. Izidor Seviljski prilikom pisanja te enciklopedistike koristio se raznim djelima antičkih pisaca s obzirom na tadašnji broj tih djela u zemlji kojoj se nalazio nije trebao imati problema sa nabavom te ih je mogao pronaći bez ikakvog napora.

Upravo zbog tih navedenih detalja možemo sa sigurnošću reći da je pisac bio u stanju sastaviti tako opširnu enciklopedistiku, što dokazuje koliko je vizigotska Španjolska imala razvijenu knjižnu kulturu (Stipčević 2006, 167). Spomenuto djelo bilo je veoma važno jer je izazvalo veliku pozornost tadašnjih ljudi te se vijest o njoj proširila i po Zapadnoj Europi. No ta njezina istaknutost nije bila najveći razlog njezine važnosti nego zbog toga što su obrazovani ljudi u tom vremenu jedino preko tog djela mogli upoznati svijet grčko-rimske kulture, znanja i literature. Navedene činjenice potvrđuje i autor, „Dugo će ta prva kršćanska enciklopedija biti jedini i nezaobilazni izvor informacija, unatoč mnogim svojim pogreškama i naivnostima“ (Stipčević 2006, 167).

U tadašnju Španjolsku, za razliku od Rimskog carstva koje je napadnuto od strane barbara i germana, došlo je do napada Arapa i njihovog zauzimanja teritorija. Arapi su stoga morali prijeći preko sjeverne Afrike kako bi uopće i došli u Španjolsku, te zbog tih okolnosti sudbina knjige mijenja svoj prostor. Svećenstvo i redovnici bježe iz tih područja zajedno sa svojim knjigama i dolaze u Italiju, Francusku i ostale zemlje koje nisu bile zahvaćene Arapima. Unatoč tim problemima redovnici i ostali svećenici dalje ne odustaju od održavanja jezika na životu i vizigotskog pisma koje se razvilo u Španjolskoj u početnom razdoblju srednjeg vijeka.

Zbog preseljenja knjiga u Italiji, ona će predstavljati zemlju u kojoj će se stvarati najveći broj knjiga u razdoblju ranog srednjeg vijeka. U Italiji se antička knjižna kultura njegovala sve do nastanka langobardske države krajem 6. stoljeća. Međutim, Kasiodor i ostali učeni sloj nastavljaju sa prepisivanjem djela antičke znanosti i literature samo u manjem broju zbog tadašnjih mogućnosti. Italija je stoga imala skriptorije koji su bili najmarljiviji te je ujedno posjedovala i najveći broj, što je utjecalo na to da će mnogi drugi europski samostani, biskupije, vladari i ostali dobivati knjige za upotpunjavanje vlastitih fondova knjižnica (Stipčević 2006, 167).

Jedan od razloga te oživljene proizvodne knjiga u Italiji bili su naravno skriptoriji, ali važno je napomenuti da Rim kao novo središte kršćanstva u nekoj mjeri potiče gospodare upravo na već spomenutu obnovu fondova u knjižnicama kako bi ostvarili i zadovoljili vlastite vjerske potrebe ali i ugled. Također, postoje zapisi o prepisivačima i knjižarima u Rimu u 6. stoljeću. Autor navodi sljedeću osobu, „Tako znamo za nekog Gaudioza, koji je svoju prepisivačku radionicu imao u blizini crkve Sv. Petra >>in Vincoli<<“ (Stipčević 2006, 168). Ovdje nije bilo riječ o svećeniku, redovniku ili bilo kojoj osobi koja je bila zadužena za poslove Crkve, nego o poduzetniku koji je prepisivao knjige isključivo prema svojim narudžbama.

Ovakav primjer poduzetnika nije dugo zaživio jer se prepisivanje knjige prebacuje u za to predviđene, bitne objekte i institucije kao što su samostani, biskupije, vjerske škole i drugi. Važno je istaknuti da samostani koji se osnivaju u tadašnjoj Italiji preuzimaju ulogu nosioca proizvodnje knjige u srednjem vijeku, te zajedno sa prepisivačkim radionicama predstavljaju jedine proizvođače knjiga sve do osnivanja sveučilišta koja su imala vlastite skriptorije.

3. Zabrane i spaljivanje knjiga

U Europi tijekom srednjega vijeka bilo je daleko lakše cenzurirati literaturu odnosno izbacivanje neprimjerene i štetne literature u odnosu na doba antike u grčkom i rimskom razdoblju. Razlog veće uspješnosti cenzuriranja proizlazi iz prepisivanja knjiga u samostanima te u biskupskim prepisivačkim radionicama gdje su knjige morale prijeći preko ruku redovnika i svećenika koji su upravljali njihovim radom. Stoga se može zaključiti da pisci koji su bili slobodnog uma nisu ni pomišljali da napišu nekakvo djelo koje bi moglo izazvati razne neprilike koje bi najprije utjecale na njih te bi im prijetila nekakva oštra kazna s obzirom na razdoblje o kojem se govori.

Naravno, unatoč tome postojali su pisci koji su zanemarivali crkvene ovlasti i pravila koja su nametnuli te nakon što je crkva uočila da su njihova napisana djela bila opasna i štetna za društvo te iste autore so odmah i progonili. Jedno od najstarijih zabilježenih slučajeva koje potječe još iz antičkog doba, smatralo se zabranjenim djelima, potječu iz 325. godine kada je koncil u Niceji zabranio knjige aleksandrijskog svećenika Arija koji je u svojim djelima naveo ideje o Trojstvu koje se nisu slagale sa tumačenjima Crkve (Stipčević 2006, 225). Nakon toga događale su se slične cenzure od strane Crkve i države koje su se svodile na neminovno spaljivanje tih zabranjenih djela.

Popis prvih zabilježenih knjiga potječe iz 5. stoljeća tj. iz 494. godine naziva *Decretum Gelasianum*. Dio tog poglavlja pod imenom >>De libris recipiendis et non recipiendis<< koji u početnom dijelu sadrži popis odobrenih odnosno dobrih i korisnih knjiga za čitatelje da bi nakon toga uslijedilo navođenje heretičkih i apokrifnih djela koja su bila zabranjena za čitanje. Nakon što je crkva uspostavila monopol za vrijeme srednjeg vijeka, u religijskom smislu sve djela koja su se razilazila od ortodoksnog crkvenog učenja bivaju zabranjena te se njihovi autori progone (Stipčević 2006, 225).

Tijekom početnog razdoblja srednjeg vijeka, ali i sredinom riječ je najčešće bilo o apokrifnim bilješkama tj. životopisa svetaca koja su se smatrala lažnima, zatim heretičke knjige i djela koja su se smatrala praznovjernim i drugi primjeri takve literature. Neki od događaja koji to potvrđuju je sinoda u Carigradu, skupina biskupa, koji 692. godine donose odluku o spaljivanju lažnih životopisa mučenika, te se sličan događaj pojavio i 814. godine na zapovijed carigradskog patrijarha Nicefora. Unatoč tome riječ je bilo o izoliranim slučajevima. Kasni srednji vijek predstavljat će razdoblje u kojem će se zabrane i osude povećati toliko da će crkvena nadmoć i utjecaj na proizvodnju knjige oslabiti (Stipčević 2006, 226).

Treba se napomenuti da postoji velika količina informacija u kojima je riječ o zabranama djela nekih pisaca kao što su: Berengar iz Toursa (1050.), Abélard (1120.), Ivan Skot Eriugen (1225.), Johny Wycliff (1387., 1408., 1413.) itd. Djela od zadnjeg spomenutog autora bila su spaljivana te je Crkva prijetila da bilo tko čitanjem njegovih knjiga prijete ekskomunikacija tj. išćupavanje jezika. Ovdje se može spomenuti da se i židovska vjerska knjiga Talmud isto spaljivala te da je bila zabranjivana za javnost. U srednjem vijeku donosile su se zabrane koje su bile protiv bilo kakvog prijevoda Svetog pisma na ostale jezike.

Autor smatra da, „Nerijetko se zabrana odnosila i na samo posjedovanje takvih prijevoda da bi se spriječilo samovoljno tumačenje...” (Stipčević 2006, 226). Jedna država koja je bila istaknuta zbog čestih zabrana bila je Francuska od 12. st nadalje. Primjer toga bila je održana sinoda 1299. u Toulouseu gdje laici nisu smjeli imati u svom posjedu sve tekstove Starog i Novog Zavjeta, pri tom izostavši Psalme koji nisu smjeli biti na narodnom jeziku. Ostale zemlje u kojima su se događale zabrane bile su Španjolska, Engleska...

4. Preventivna cenzura

Za preventivnu cenzuru može se reći da je jedna od najboljih cenzura te je stoga bila preporučena svim vladarima. Obuhvaća cenzuru u kojoj državne ili crkvene vlasti rade prije nego što se pošalje zahtjev nekoj tiskari za tiskanje i naravno pri završetku i objavi javnosti. Unatoč brojnim drugim vrstama cenzura, ova cenzura je s razlogom najbolja te će se u slijedećim rečenicama to i potvrditi, ali najprije će se navesti pojedini detalji kako bi ona uopće bila učinkovita za vladare i kako bi se spriječile greške koje se znaju pojavljivati. Stoga, prema mišljenju autora, „Najbolja je ona preventivna cenzura koja nije zakonom propisana, nego joj se autori sami, dragovoljno, podvrgavaju“ (Stipčević 1994, 8).

Time se želi reći da autori nisu prisiljeni od strane države, nego mogu slobodno, bez pritiska, dati svoje djelo na cenzuru nekom stručnjaku. Iz prethodno rečenog može se zaključiti da vladar koji je imao inteligentan uvest će takvu vrstu cenzure kako bi društvo istovremeno bilo opuštenije bez pritiska. To bi značilo da bi se s vremenom takva praksa gdje se knjige šalju na cenzuru prije objavljivanja postala uobičajena svakidašnjost. Naravno sve ovo stoji zapisano, ali jedno je napisati a drugo je izvršiti. Zbog tog razloga ni jedno društvo nije uspjelo to ostvariti u potpunosti. Bez obzira na to, treba spomenuti neke primjere iz prošlosti iz kojih se može izvući nekakav zaključak.

S obzirom na temu ovoga rada ponajprije će se navesti primjeri iz europskog srednjeg vijeka. Krenuvši od ranog srednjeg vijeka, pa sve do kraja 15. stoljeća, Crkva nije izdavala nikakav pravni akt ili drugim sredstvima prisilno tjerala autore da daju svoje rukopise na cenzuru. Većina autora je svojevrijedno predalo vlastita djela crkvenim dužnosnicima. Jedan od pisaca kojeg se može spomenuti bio je filozof i teolog Vilim od Svete Ljubavi (Guillaume de Saint-Amour), u 13. stoljeću. Autor navodi slijedeće o piscu, „On je u nekim prethodnim spisima žestoko napao dominikance i franjevence, što je naljutilo papu Aleksandra IV, koji je 1256. osudio te njegove spise“ (Stipčević 2006, 8).

Razočaran prethodnim događajem spomenuti pisac odlučuje napisati novi spis imena *Collectiones catholicae*. On šalje svoje novo djelo novom papi Klementu IV 1266., očeukujući od njega više razumijevanja, ali i kako bi se zaštitio od mogućih nesuglasica koje je imao s prošlim papom. Taj spis je znatno izmijenio od onog prošlog te je naveo svoje nove ideje, na što mu papa odgovara da ga taj spis ipak podsjeća na prethodni te da će nakon temeljite rasprave i slušanja mišljenja drugih ljudi odlučiti što će on morati izmijeniti i vjerojatno doraditi (Stipčević 1994, 9). Nestorijanski patrijarh Timotej 820. godine u sinodi navodi da u crkvi uvijek vrijede običaji, te da nitko ne smije pisati knjige vlastitom voljom prije nego što naznači svoje radnje Crkvi kako bi ona to odobrila, te su pisci najčešće svoje knjige davali patrijarhu koji je svojim znanjem odlučivao da li je posao dobro obavljen. (Stipčević, 1994).

Patrijarh je stoga imao najveću ovlast u dopuštanju objavljivanja djela, naravno ako bi on smatrao da ta djela to i zaslužuju. U suprotnom patrijarh ih je odbacivao te ih proglasio nesuglasnim sa crkvenim zakonima. U tadašnjem vremenu patrijarha Timoteja, može se reći da je crkva ostvarila apsolutnu vlast nad duhovnim, društvenim i političkim životom. Upravo zbog navedenih detalja Crkva ni nije imala potrebu za sastavljanjem zakona koje bi natjerao pisce da svoje spise naprije prilože njima, kako bi osobe nadležne za objavljivanje djela to i odobrile. Uz već spomenute običaje koje navodi Timotej, nije trebalo dodatno naglašavati potrebu za cenzurom, zbog toga što je to već toliko bilo ustanovljeno da se ujedno odmah i podrazumijevalo na obzir pisaca prema dominantnoj crkvenoj ovlasti.

Stoga i autor navodi slijedeći zaključak, „Crkva je, drugim riječima, uspjela stvoriti takvu duhovnu klimu u kojoj je sam pisac dolazio do zaključka da je u njegovom interesu pokazati učenijima o odgovornijima svoje spise...” (Stipčević 1994, 9). Time se želi reći da su pisci sami shvaćali, kako bi izbjegli moguće nesuglasice i kazne, da svoje spise moraju dati na uvid nadležnim osobama. Unatoč tadašnjim dobro uređenim pravilima, došlo je do izuma tiska koji je uništio tu ujednačenost, jer nitko više nije mogao naređivati piscima da svoje rukopise dostave stručnim djelatnicima Crkve. Piscima to više nije bilo u interesu, te su svoje spise odmah predali na tiskanje tiskarama. Zbog tog postupka koji onemogućava Crkvi

provjeru djela kako bi odredili dobroćudnost ili štetnost u odnosu na utemeljenje općeg društva, države, ideologije pa i same vjere, Crkva odlučuje donijeti dekret odnosno zakone koji obavezno prisiljavaju pisce na dostavljanje rukopisa i njegovu cenzuru.

Nakon takvog postupka moglo se očekivati dalekosežne posljedice u proizvodnji knjiga u velikom broju tiskara, koje su izvirale diljem Europe. Oni koji su htjeli izbjeći cenzuru, svoje spise su dali tiskati negdje drugdje, a ne u svojoj zemlji. Na taj način su s lakoćom mogli tiskati svoja djela, ali su se pri tome pojavile i tiskovine na štetu same države i vjere. Ovdje se može uključiti primjer jednog hrvatskog dominikanca i nadbiskupa Andrija Jamometić, koji je 1482. godine optužio tadašnjeg papu Siksta IV. na rastrošan život u Rimu i druge negativne stvari. Kao što je već i spomenuto, zbog cenzure Jamometić nije tiskao svoj spis u Rimu ili bilo gdje u Italiji, nego je dao da mu se spisi tiskao u Baselu u Švicarskoj. Kao i mnogi drugi pisci, nije se usudio tiskati u Italiji koja je bila glavna ponajprije zbog vjerske vlasti koja bi prilikom pronalaska takvog djela osudila autora na oštru kaznu.

Nadbiskup je smatrao da je izbjegao papu od bilo kakve moguće kazne, ali mu se na kraju to odbilo o glavu, jer su ga njegovi zaštitnici, prilikom uspostave interdikta nad gradom, stavili u zatvor gdje je kasnije pronađen obješen. (Stipčević, 1994) Zbog takvog ispada koji nije samo utjecao na papu, već i na druge crkveno ovlaštene osobe, koji su bili zatečeni tim spisom. Stoga, knez-biskup u gradu Würzburgu gdje je Rudolf II. von Scheerenberg donio u travnju 1482. zakon gdje je isto osudio Jamometića te je zabranio bilo kakvo slično pojavljivanje djela bez da se tiska prije odobravanja crkvenih vlasti.

U povijesti je to navodno bio prvi pokušaj da se takvim dekretom natjera pisce da svoje spise pošalju najprije na pregled pa tek nakon toga na slanje u tiskaru. No to nije imalo preveliki značaj, zato što je njegova vlast sezala samo na taj grad kojim je on upravljao. Znalo se da su samo Rimski pape mogli donijeti obveze koje će natjerati sve kršćane na poslušnost.

Papa Inocencije VIII. 1487. godine zbog svih tih nemilih događaja vezane uz pisce biva dotaknut te donosi prvu bulu *Inter Multiplices* kojom se uvodi prva crkvena preventivna cenzura za sve knjige bilo kakvog sadržaja. (Stipčević, 1994) Razlog zbog kojega je došlo do

uvođenja ove bule vrlo je očit, jer Crkva više nije imala strpljenja na zlouporabu tiskarske industrije. Ujedno i zbog toga što se ovim događajima morala dati velika pozornost zbog mogućih razornih posljedica. Čak ni bula tog pape nije u potpunosti utjecala na pisce da svoja djela najprije daju na uvid, te su stoga i ostali pape morali osmišljati nove bule koje su na kraju imale sličnu zamisao. Razlgo zbog čega su se donosile nove bule je u samoj neizvjesnosti Crkve i njezinom nadanju da će pisci napokon početi poštivati ta pravila.

Dokaz da pisci i dalje nisu poštivali crkvene ovlasti i pravila vidljivo je u njihovim daljnjim služenjem trikova preko kojih su uspjeli tiskati svoja djela bez da im je to bilo unaprijed odobreno. Oni su nastavili tiskati svoje knjige u drugim zemljama te je zanimljiv detalj to što su na naslovnim stranicama knjige otisnuli ime grada koji je bio izmišljen odnosno nije nikada ni postojao. Zbog ovakvog razvoja situacije autor dolazi do slijedeće tvrdnje, „Problem se, naravno, nije ticao samo crkve, jer su pisci svojim bezobrazinama pogađali jednako tako i interese svjetovnih vlasti...” (Stipčević 1994, 10). Iz ovog citata može se reći da je zbog toga i država, ali i bilo koja nadležna institucija morala uvesti zakone kojima su pisce obezivali na predaju svojih zapisa na cenzurski pregled koji je tek nakon toga odobravao daljnje tiskanje knjiga.

Gradovi u Italiji počeli su izglasavati zakone za predcenzuru. Prvi među njima bila je Firenca 1507., godine da bi nakon toga slijedio Milano 1522. godine. Razlog uvođenja cenzure u Milanu bio je i više nego opravdan. U tom gradu su bile tiskane frottule tj. tiskane rugalice čiji je cilj bio vrijeđati tamošnje ugledne ljude. Ljutit zbog tih rugalica vojvoda Francesco Sforza Visconti naređuje da se više nitko ne usudi tiskati te rugalice bez njihovog prethodnog odobrenja od strane vojvodskog kancelara Francesco da Carnagho. Zbog sprječavanja mogućeg ignoriranja, vojvoda je te naredbe pročitao u gradu kako bi sasvim bio siguran da su svi ljudi to i čuli.

Nakon toga vremena u kojem je vladalo doba predcenzure, došlo je do novih borbi koje su zahtijevale njezino ukinuće. Pisci koji su nekoć dobrovoljno dali svoje spise na

pregled počeli su polako nestajati. U 15. stoljeću pa nadalje unatoč brojnim zabranama i donešenim bulama pisci se nisu više obvezivali na takva pravila u kojem moraju obavezno dati svoja djela na čitanje za to predviđenim osobama te je došlo do raspodjele vlastitih interesa. Iz toga proizlazi da bez obzira na korist koju od te cenzure ima vlast, a s druge strane pisci, na predcenzuru su se okomili svi oni koji su njezinim ukinućem htjeli dati slobodu izražavanja i mišljenja piscima (Stipčević, 1994). U ovaj sadržaj navodi se sve od pornografskog sadržaja koji je imao loš utjecaj na mlade osobe, pa sve do spisa koji su pozivali narod na pobunu i nereda koji bi najvjerojatnije izazvali ljudske žrtve.

Zagovornici koji su bili protiv predcenzure izražavali su svoje nezadovoljstvo kritikama koje su bile namijenjene njezinim voditeljima odnosno najodgovornijima za njeno provođenje, a u ovom slučaju to su bili biskupi, inkvizitori i druge osobe koje su imale crkvene ovlasti. Njihova kritika se odnosila na već spomenute osobe s crkvenim ovlastima, ali se također odnosilo i na činovnike sa državnim ovlastima. Autor smatra da su se zagovornici predcenzure najbolje mogli poraziti na slijedeći način, „Diskreditirati te ljude kao moralno sumnjive, kao neznalice, kao sluge režima- to je bio omiljeni način protivnika preventivne cenzure...” (Stipčević 1994, 11). Borba protiv takve cenzure trajala je od samog trenutka njezinog uvođenja preko zakona i bulama koji su je legalizirali pa čak i do današnjeg vremena. Jedan od žestokih protivnika bio je luteran P. P. Vergerije koji u otvorenom pismu rimskim crkvenim dostojanstvenicima 1559. godine, nakon objavljivanja indeksa zabranjenih knjiga, iznosi svoje nezadovoljstvo jer je smatrao da je većina rimskih biskupa neznalice te da nemaju pravo pregledavati spise prije njihovog tiskanja.

Na cenzuru se na još lošiji način izjasnio i John Milton u vlastitom spisu *Areopagitica*. On je svoj spis 1644. godine poslao engleskom parlamentu gdje je tražio ukinuće takvog oblika cenzure te bez obzira što ovo označava prijelaz iz srednjega vijeka bitno je i to napomenuti, ali i neke sljedeće primjere i objašnjenja. Spoznaja protiv preventivne cenzure pojavila se i u drugim zemljama koje su imale dominantnu vlast, što je dovelo i do njezinog konačnog ukidanja. Već spomenuta Engleska 1695. godine izglasala je ukidanje preventivne cenzure preko odobrenja parlamenta, dok se to u Americi ostvarilo 1787. godine. Ukidanje preventivne cenzure potaknulo je i druge države na isti postupak, ali su one uskoro shvatile da se na taj način dopušta prevelika sloboda mišljenja autorima. Da bi u konačnici takva sloboda

izazvala lančanu reakciju društvenih nemira i smišljanja ideja koje bi isprale mozak ljudi što bi dovelo do opasnog ponašanja.

Tijek događaja vezan uz preventivnu cenzuru i pisce dalo je do znanja vladarima da je ovaj tip cenzure ipak najbolji od bilo koje druge vrste, jer uklanja štetne knjige iz društva. Mišljenje autora za postupak vladara, „Stoga su donosili zakone koji su bili mnogo detaljniji, i stoga mnogo djelotvorniji, od onih koje su crkva te pojedini knezovi i gradovi donosili u XV. i XVI. stoljeću. Za kraj ovog dijela može se reći da nakon višestoljetne usporedbe sa današnjim vremenom prethodnoj cenzuri odlazi većina toga u prilog. Za današnji primjer može se navesti bivša Jugoslavija koja je pod vladavinom komunista interpretirala stari oblik predcenzure od katoličke crkve i vlasti. Time se želi istaknuti da bez obzira na razdoblje treba sačuvati neke oblike preventivne cenzure, ali i ugraditi nove načine primjerenije za vrijeme u kojem živimo.

5. Knjige na lomači

Postojali su razni načini uništavanja knjige, ali najupamtljiviji način na koji su ljudi to radili i pamtili bilo je njihovo javno spaljivanje. Spaljivanje knjiga obavljalo se najčešće na glavnom trgu ili drugom, uočljivom mjestu u gradu. Na samom događaju prisustvovali su ugledne i važne osobe i narod te su uz već pripremljenje govore i pravila uzbudili narod koji je uvijek bio u iščekivanju takvih događaja. Autor navodi sljedeće vezano uz taj ritual, „Obično je skupljen narod unaprijed znao da će se spaljivati knjige koje znače veliku opasnost za državu, vjeru i za njih same“ (Stipčević 2000, 257).

Unatoč obaviještavanju naroda na spaljivanje, oni sami nisu imali informacije odnosno mogućnost za provjeru tih knjiga. Nadležne osobe koje su određivale to spaljivanje nisu to dopuštale, jer su se bojali da bi takve opasne knjige mogle završiti kod brojnih ljudi, što bi

naposljetku prouzročilo razvoj novih ideja na štetu vladajućih osoba. Isto tako nije se htjelo uznemirivati narod sa bilo kakvim podacima. Prema mišljenju autora, „Sva takva javna spaljivanja dokazuju da su oni bili u pravu i da narod, zapravo, nije nikada previše bio znatiželjan da bi zavirio u te opasne knjige“ (Stipčević 2000, 257).

Narod nije imao ništa protiv toga, te su svi oni bili mrzovoljni prema takvim knjigama i prema njihovim autorima. Iz toga proizlazi suglasnost naroda sa nositeljima tih događaja, pri tome misleći kako odbacivanjem i uništavanjem takvih knjiga društvo čini samome sebi veliku uslugu i na neki način se pročišćuje od zloglasnih autora. Koliko god morbidno slijedeći citat zvuči, za to razdoblje u povijesti je sasvim i logično, „Zato je narod najviše volio kada su se knjige spaljivale zajedno s njihovim autorima“ (Stipčević 2000, 257). Bez obzira na brojne zapise koji govore o spaljivanju knjiga, ne zna se točno kada je i kome došla ta ideja da zapali knjige svojih suparnika. Može se sa sigurnošću reći da se ovakva ideja nije mogla pojaviti kod nekog vladara u starim civilizacijama na području Mezopotamije. Ovdje se može navesti par razloga. Prvi razlog leži u činjenici da vladari nisu imali što spaljivati, jer se u tadašnjim državama intelektualnost tj. misao nalazila samo u religiji i državnim institucijama.

Drugi razlog proizlazi iz činjenice da nije postojao veliki broj individualaca koji bi se uopće usudili napisati nešto što bi se protivilo tadašnjoj vlasti preko vlastitih novih ideja i drugih pokušaja mijenjanja društva. Čak i kada bi se pojavila takva osoba sa svojim zapisanim idejama koje se ne slažu sa vladajućim režimom, vlasti ne bi išle na pomisao spaljivanja upravo zbog toga što su se u samom početku zapisi nalazili na glini koja bi pri tome samo dodatno očvrstila. To bi značilo da bi krivični zapis bio trajniji nego onaj koji se nalazi na glini koja nije ispečena.

Ta činjenica ne bi spasila takvu knjigu naravno, ako bi bila štetna za društvo, državu ili prevladajuću religiju. Autor ističe da, „... no dosad nemamo ni najmanji dokaz da se takvo što dogodilo u više od tri tisućljeća dugoj povijesti mezopotamskih civilizacija“ (Stipčević 2000, 258). Prvi zabilježeni slučaj spaljivanja knjiga dogodio se u Egiptu 2200. godine pr. Kr. U tom događaju spaljivanje nije izvršila vlast, nego narod koji je u tadašnjem vremenu bio znatno siromašan te su svoje stanje povezivali zajedno sa državnim arhivom u kojem su se

nalazili svi spisi. Narod te spise nije znao čitati, te su zapisane znakove smatrali zlima i krivili su ih za siromaštvo. Spalili su sve vlasničke zapise, knjige i administrativne dokumente, jer se znalo da su se zajedno čuvale u većem broju hramova. Ovaj događaj treba napomenuti jer je prvi dokumentiran u povijesti, prije nego što se započne govoriti o glavnoj temi ovoga seminara, koje obuhvaća razdoblje srednjeg vijeka.

Srednji vijek je imao dugo razdoblje i mračne strane, ali usprkos tome u Europi čin spaljivanja knjiga i nije bio toliko čest kao što se i misli. Moglo bi se pomisliti da je razlog tome veća tolerancija prema drugim idejama i mislima ljudi, dok je realnost zapravo to da nije postojala velika količina takvih knjiga te s obzirom na to i njihovo spaljivanje. Poznato je da je Crkva vladala nad svim područjima države skoro jedno tisućljeće, te je ujedno bila glavna za proizvodnju i raspodjelu knjiga. Zbog toga uopće nije moglo ni doći do velike proizvodnje štetnih i opasnih knjiga, dok su se naravno knjige koje nisu pripadale kršćanskom svijetu mogle spaljivati. Čak ni one nisu bile spaljivanje zbog jezičnih prepreka, jer im Crkva nije davala veliku važnost. Autor ipak spominje da je bilo knjiga koje su bile na meti za spaljivanje, „Iznimka su bile svete knjige Židova, koje su u pojedinim vremenima i kriznim situacijama uništavane na lomačama“ (Stipčević 2000, 268).

Ti su događaji postali sve uobičajeniji u 13. stoljeću kada se pojavljuju razni heretički pokreti kao što su: albigenzi, katari, bogumili. Zbog tih pokreta Židovi su također postali sumjivi te su bili na meti Crkve. Organizacija koja se vodila protiv židovskih knjiga osnovao je papa Grgur IX. 1236. godine nakon što je čuo ispovijest Nicholasa Donina koji je bio pokršteni Židov iz Pariza. Preko svog promatranja Talmuda Nicholas je utvrdio da se u njoj pišu razne bogohulne stvari usmjerene prema Isusu Kristu i kršćanskoj vjeri, nakon čega je papa bio uvjeren u istinitost tih tvrdnji. Papa Grgur IX. je 1239. stoga naredio da se sve židovske knjige skupe te da se i javno zapale kako bi društvo vidjelo da su one štetne za sve kršćanske vjernike.

Nakon papine naredbe došlo je do spaljivanja velikog broja židovskih knjiga, navodi se da se to najprije događalo u Parizu te nakon njega u svim drugim europskim gradovima. Autor ističe sljedeći podatak, „Godine 1242. u samom je Parizu spaljeno 24 kola s nekoliko tisuća knjiga“ (Stipčević 2000, 269). Papa, kao najveći predstavnik odnosno poglavar

katoličke Crkve, uspio je ujediniti i druge kršćanske vladare iz Španjolske, Engleske i drugih zemalja u svoju organizaciju protiv štetnih knjiga i njihovog spaljivanja. Lomače u kojima su se spaljivale židovske knjige najprije se prave u Italiji 1270. godine i u Toulouseu 1319. godine. Ova kampanja će se odvijati i do 14. i 15. stoljeća zbog uloženog truda koji su s vremenom ostvarili sve pape preko starih i novih bula koje su donijeli za vrijeme svoje vlasti.

Među već spomenute heretičke pokrete katara i albigenza, osim njihovih knjiga spaljivala se i Biblija koja je prevedena na narodne jezike. Crkva to nije priznavala te unatoč tome što je riječ o Bibliji, spaljivala je i te prijevode. U uništavanju knjiga najistaknutiji bili su dominikanci. Oni su bili toliko učinkoviti da je ostao zaista mali broj knjiga heretičkog učenja. U Montréalu na jugu Francuske, gdje se odvijalo propovijedanje protiv heretičkog pokreta albigenza, došao je i sv. Dominik 1207. godine gdje je uvjeravao zagovornike tog pokreta da ne slijede pravi kršćanski put. Sv. Dominik je testirao heretičare preko tzv. „ispita vatre“ gdje su se bacale knjige albigenza i knjiga koju je tada posjedovao Sv. Dominik. Autor zatim navodi jedan nevjerojatan događaj, „Lažne knjige albigenza izgorjele su u plamenu, a knjiga koju je bacio sv. Dominik ostala je lebdjeti u zraku nad vatrom...“ (Stipčević 2000, 269). Pri tome vatra nije uopće dotakla bačenu knjigu sv. Dominika što je sve ostavilo u čudu. Zanimljivo je da je svetac tri puta bacio knjigu u vatru i svaki put je ostala u zraku iznad vatre. Može se zaključiti da je tim postupkom sv. Dominik dokazao istinitost katoličke vjere naspram hereze. Bez obzira na to albigenzi nisu bili pokolebljeni tim činom te je to čudo samo utjecalo na katolike koji su smatrali da je time dokazana prava istina.

Slika 1: „Ispit vatre“ u Montréalu. Sveti Dominik spaljuje knjige albigenza. Heretičke knjige gore, a one katoličke lebde u zraku nad lomačom. Prikaz na sarkofagu sv. Dominika u dominikanskom samostanu u Bologni. Djelo Nikole Pisana (1276.). (268str.)

Kao što je već utvrđeno, u srednjem vijeku su na lomačama završavala sva djela koja su imala poticala na nekakvu sumnju ili pokušaj ispravljanja vjere i crkvene vlasti. Primjer jednog takvog autora bio je skolastički filozof Pierre Abélard (1079.-1142. god.). On je pripadao među malobrojne autore koji su sumnjali u utvrđene stvari kao što je to bilo Sveto Trojstvo, no to je tek samo jedan detalj, jer je sumnjao i u ostale teološke i filozofske probleme koje je Crkva već odavno smatrala odgovorenima, što je naravno izazvalo lošu reakciju od strane Crkve na njegova vlastita sukobljena razmišljanja i ideje. Autor navodi slijedeće riječi odnosno citat spomenutog filozofa čije razmišljanje nije odgovaralo Crkvi, „sumnjajući dolazimo do istraživanja, istražujući spoznajemo istinu“ (Stipčević 2000, 270).

Kao da njegovim problemima nije bilo kraja pojavio se još jedan. Njegov je položaj bio sasvim upitan zbog njegovog odnosa sa vlastitom mlađom učenicom Héléoisom, koja mu je i u konačnici rodila sina što je u potpunosti isprovociralo Crkvu. Crkvena vlast je u tadašnje vrijeme bila nemilosrdna, te je svoju avanturu sa spomenutom učenicom platio sa vrlo ogromnom i šokantnom kaznom. Bio je kastriran, te su ga zatim natjerali da se on zajedno sa svojom ljubavnicom povuče u samostan. Usprkos ovim navedenim događajima koje je autor doživio, uslijedilo je nešto što je za pisca najveća kazna. Svi su njegovi zapisi osuđeni na crkvenim koncilima u Soissonsu 1121. godine i Sensi 1141. godine što je rezultiralo njihovim konačnim spaljivanjem prema nalogu tadašnjeg pape.

Ovo je tek jedan od raznih drugih slučajeva spaljivanja knjiga koji će se još navesti. Još jedan primjer koji je zainteresirao javnost je slučaj engleskog reformatora Johna Wycliffa (1320.-1384. god.) te su njegova djela spaljivana po nekoliko puta, zatim i njegov sljedbenik Reginald Pecock čije su knjige bile spaljivane na dvije različite godine 1457. i 1476. godine. Autor smatra da su unatoč tadašnjim uvjetima zanimljivi slijedeći detalji, „Pada u oči da tijekom srednjeg vijeka nije zabilježeno spaljivanje knjiga antičkih poganskih pisaca...” (Stipčević 2000, 270). Ovo je bitno napomenuti jer su se u samostanskim skriptorijima prepisivala erotska djela Ovidija, filozofske knjige koje sadržajem nisu nikako odgovarale onim s čime se zalaže kršćanstvo, ali i brojne druge knjige koje su se suprotstavljale kršćanskom učenju.

Za tadašnju vlast i uvjerenje bitno je istaknuti i mali traktat tj. detaljnu raspravu imena *De Monarchia* autora Dantea Alighiera. On u tom traktatu navodi da se svjetovna vlast treba odvojiti od crkvene i pri tome osnovati univerzalnu monarhiju. Iako je njegova ideja imala smisla, takvo što je bilo previše burno za Crkvu te je kardinal Bertrando del Poggetto 1329. godine izvršio naredbu da se njegov spis uništi spaljivanjem. Bez obzira na spaljivanje njegovog spisa, ostao je sačuvan, jer je već prije te naredbe bio prepisan u više kopija. Razvoj gradova i porast obrazovanijeg sloja u društvu dovelo je do podijele i razdora između crkvene i svjetovne vlasti. Ovakav razvoj događaja je dodatno potaknuo pisanje knjiga koje su izazivale Crkvu kao neosporivu istinu. Autor smatra da je ovo dovelo do novog razdoblja u Europi, „Europa će u doba renesanse zakoračiti u jedno od najdramatičnijih razdoblja svoje

političke i intelektualne povijesti“ (Stipčević 2000, 270). Zbog nestabilnosti koje uzrokuju nova razdoblja, knjiga se uvijek smatrala velikom žrtvom.

Pred sam kraj 15. stoljeća dogodila su se dva velika spaljivanja knjiga. Prvo je bilo u Španjolskoj, a zatim u Italiji. Za spaljivanje u Španjolskoj bitno je istaknuti što je dovelo do tog događaja. Španjolska je nakon 4. stoljeća dugog rata odnosno tzv. rekonkviste osvojila svoje područje natrag 1492. godine kada je Granada vraćena pod kršćansku vlast. Rekonkvista, što bi značilo ponovno osvajanje, je bio rat između Španjolaca i muslimana odnosno Maura za Pirinejski poluotok. Nakon završenog rata franjevac Francisco Jimenez de Cisneros, budući kardinal i generalni inkvizitor, nije htio stati samo na pobjedi u ratu protiv muslimana. Stoga je naredio da se unište sve arapske knjige u Granadi što je dovelo do spaljivanja oko 80.000 knjiga na trgu Bibarrambla.

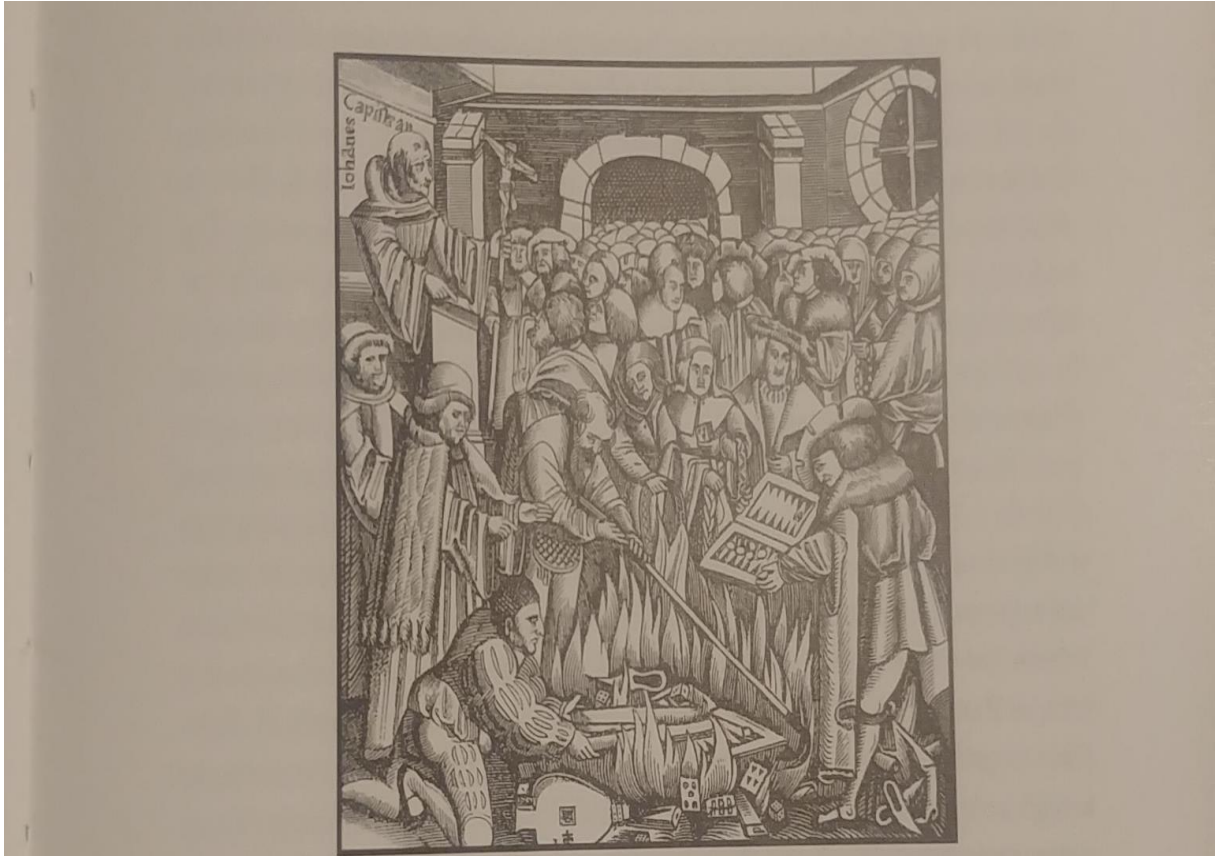
Idući događaj spaljivanja knjiga dogodio se u Firenci. Taj je talijanski grad bio karakterističan po tome što su u njemu živjeli najbogatiji bankari tadašnjeg vremena u Europi imena Medičejci. U ovom ulomku bitno je spomenuti dominikanca Girolamo Savonarola koji je upravo zbog raskošnog življenja bogatih ljudi, ali i Crkve, bio u potpunosti ogorčen te je to htio i promijeniti. Htio je da se Crkva vrati starim kršćanskim vrijednostima gdje se život odvijao u siromaštvu i poniznosti odnosno jednostavnom životu. Zbog njegovih nastojanja došlo je do novih krvavih sukoba u kršćanskim krugovima. Prema mišljenju autora, „Htio je popraviti kršćanski svijet, spasiti ga od propasti u koju je srljao zbog moralne pokvarenosti“ (Stipčević 2000, 271).

Savonarola je bio izuzetan, nepodmitljivi karakter koji je bio u oštrim sukobima sa papom Aleksandrom VI. Borio se protiv nemoralna i korupcije u rimskoj prijestolnici. Kao što je već spomenuto dominikanac je mrzio raskošan način života koji se protivio kršćanskom življenju, a upravo takav rastrošni život vodio je papa Aleksandar. Savonarola nije mogao nikako doći u dodir s papom pa je svoje ideje odlučio provesti preko tadašnjeg građanstva koje je također bilo zahvaćeno nemoralom. Odlučio je da uništi sve umjetničke predmete

zajedno sa knjigama koje su proizašle iz takvog načina življenja i nemoralnosti koju je dominikanac u potpunosti zamjerao.

Odabrao je nekoliko dječaka te im je naredio da odu u kuće bogataša i da tamo pokušaju pronaći i uzeti sve slike koje prikazuju eksplicitan sadržaj tj. golotinju, luksuznu odjeću, ogledala koja su služila ženama za šminku i dotjerivanje, karte za igru i mnogi drugi predmeti koji su bili znak raskošnog života, ali i knjige koje su se protivile vjeri i koje je smatrao opasnim za javnost. Među knjigama se našlo i djelo Giovannia Boccaccia Decamerone, ali i knjige mnogih drugih autora. Djeca su uspjela skupiti ogromne količine navedenih predmeta koje je Savonarola smatrao taštinom.

I tako su svi ti sakupljeni predmeti odnešeni na firentinski trg koji se nalazio ispred gradske vjećnice. U sljedećem citatu prikazat će se odvijanje tog događaja, „... te je u nazočnosti razdragana mnoštva, uz pjevanje dječaka, sviranje trubalja i frula te zvonjavu zvona obližnjih crkava podmetnuta vatra...” (Stipčević 2000, 271). Naravno to spaljivanje je izazvalo veliku radost kod naroda koji je taj događaj i proslavio, ovo se sve odvijalo 1497. godine. Unatoč tom ostvarenju Savonarola nije bio u potpunosti zadovoljan jer je smatrao da se mora još velik broj predmeta zapaliti te je stoga sljedeće godine opet održano to spaljivanje taština koje se u Italiji zvalo „bruciamento delle vanità“.

Slika 2: Ivan Kapistran (Johannes Capistranus) naređuje da se bace u plamen luksuzni predmeti, među kojima i amoralne knjige. Nürnberg 1452. godine.

Kao i u svakoj borbi za postizanje svojih ciljeva i ideologije mnogi su osuđivali tog dominikanca. Ljudi su ga počeli smatrati protivnikom poezije no Savonarola nije imao takav stav nego je bio protiv zlouporabe u pisanju pjesama. Kakav je stav imao dominikanac vidjet će se iz slijedećeg citata, „Zašto vladari ne donose zakone kojim bi se protjerali iz grada ne samo lažni pisci, nego i njihove knjige...” (Stipčević 2000, 272). pri tome se obraćao i na antičke autore koji spominju bludne stvari i svoja božanstva. Savonarola je uskoro doživio svoj kraj 1498. gdje je na istom trgu održana lomača u kojoj su bile spaljene sve njegove knjige, uključujući i on sam.

Nakon Savonarole uslijedio je još jedan značajan protivnik rimske prijestolnice, a ta osoba je bila Martin Luther koji će imati daleko veći utjecaj i posljedice na sve. Bitan trenutak koji ga je označio kao neprijatelja rimske vlasti dogodio se 10. prosinca 1520. godine gdje je

Luther ispred gradskih vrata u Wittenbergu bacio u vatru knjige kanonskog prava i bulu Exsurge Domine zbog čega ga je papa naravno i osudio. Autor smatra da, „...nije ni slutio da je tim činom započelo jedno od najtužnijih razdoblja u povijesti knjige“ (Stipčević 2000, 272).

Tijekom 1524.-1525. godine nezadovoljstvo naroda prema katoličkoj crkvi te bogatih dvoraca feudalnog društva za vrijeme seljačkog rata obilježilo je tadašnju Njemačku. Pobune su imale razdoran utjecaj na knjižni fond u toj zemlji. Kao što je bilo rečeno u jednom poglavlju gdje je narod u starom Egiptu krivio spise jer su smatrali da predstavljaju zapise njihovih bijednih života koje su na kraju i spalili, isto tako su se seljaci u njemačkoj tako i osjećali. Slijedeći citat to i potvrđuje, „Seljaci su u knjigama i ispravama koje su nalazili u samostanima vidjeli podmukle neprijatelje jer je u njima bilo, prema njihovu mišljenju, zapisano sve što je skrivilo njihov bijedni život“ (Stipčević 2000, 272).

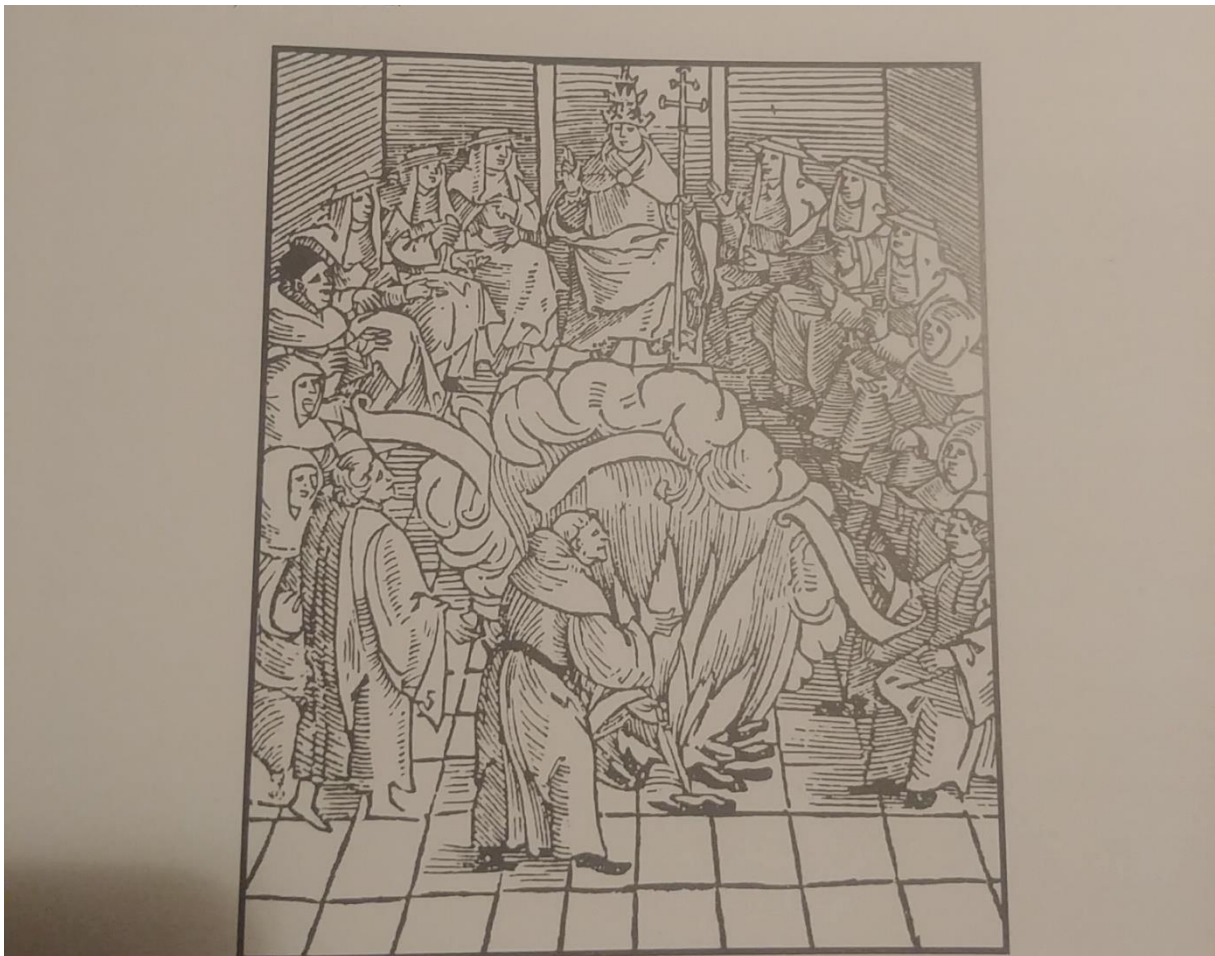
Od materijalne vrijednosti knjige su imale korice sa zlatnim ili srebrnim lamelama tj. dragim ili poludragim kamenjem, što je seljacima upadalo u oči i stvaralo još veću pobunu koja je na kraju bila katastrofalna za knjige u samostanima i crkvama slabe zaštićenosti od provala. Jedan ljetopis u samostanu augustinaca u Wettenhausenu navodi slijedeće, „2. travnja pobunjeni građani i seljaci (...) oborili na Božju kuću u Wettenhausenu (...) i potpuno uništili tadašnju vrlo lijepu knjižnicu“ (Stipčević 2000, 272).

Još jedan poražavajući događaj dogodio se u samostanu Auhausen gdje su seljaci uništili vrlo vrijednu knjižnicu koja je posjedovala oko 1200 knjiga svih znanosti. Vjerski ratovi i sukobi koji su se događali diljem Europe znatno je obilježeno protestantskim spaljivanjem katoličkih knjiga i obrnuto. Prema mišljenju autora, „Teško je naći razdoblje u povijesti u kojem je vjerska netrpeljivost uništila tolike količine knjiga plamenom“ (Stipčević 2000, 272).

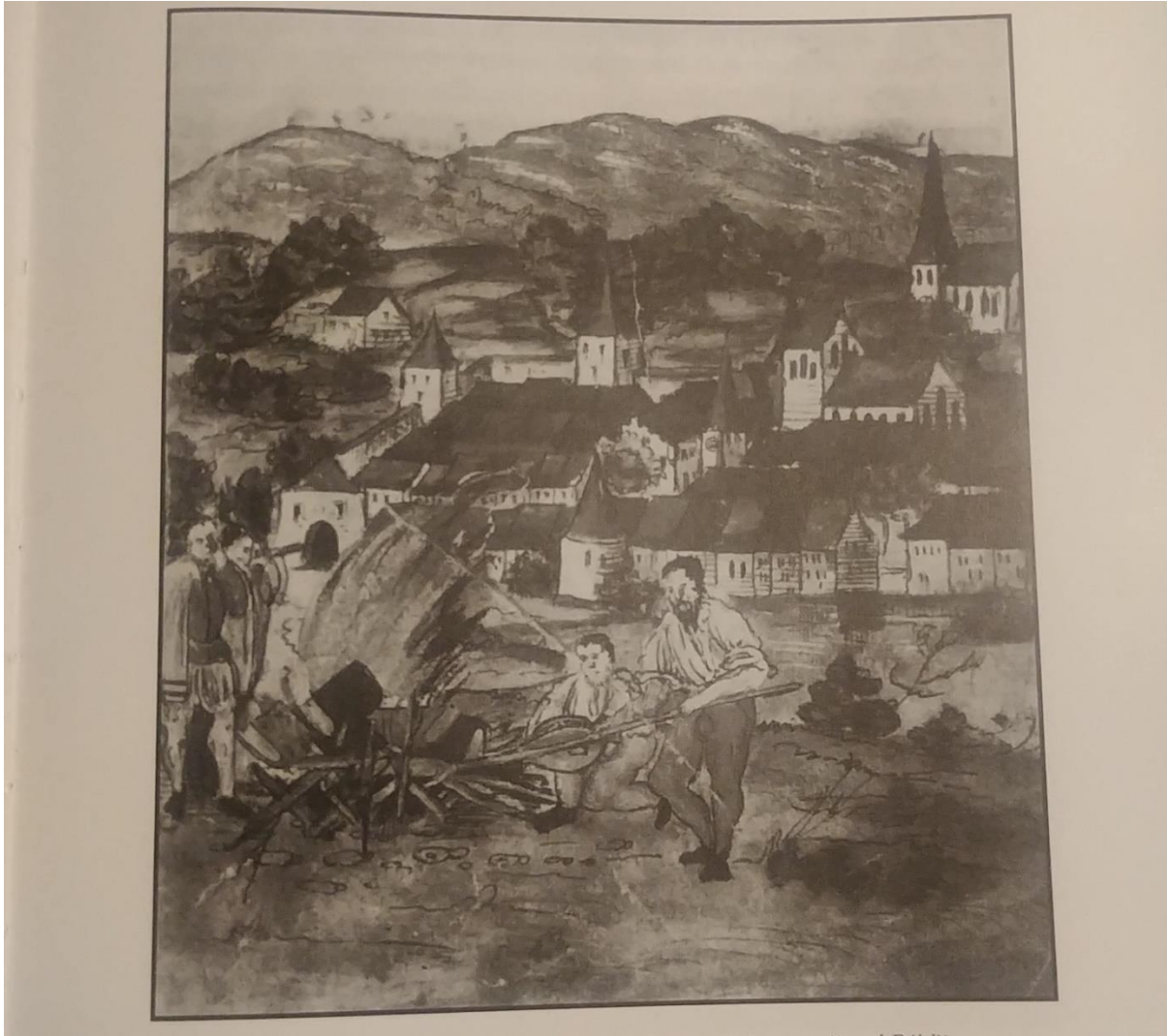
Zbog tog neprijateljskog odnosa u svim katoličkim zemljama ponajviše su stradale knjige Martina Luthera, jer se smatralo da su opasne za samo društvo. Njegovi spisi su osobito bili meta udara nakon provođenja Wormskog edikta 8. svibnja 1521. koji je bio

odobren nakon glasanja. Razlog uvođenja tog edikta ležao je u činjenici da Luther nije htio prestati sa svojim učenjem nakon brojnih upozorenja što je na kraju dovelo do apsolutne naredbe katoličke vlasti da se sva njegova djela i spisi njegovih sljedbenika unište spaljivanjem na lomačama. Istovremeno su i protestanti spaljivali katoličke knjige, ali su obje suprotstavljene strane spaljivali knjige anabaptista i slobodnih mislilaca što dokazuje da se u to vrijeme zaista nitko nije štedio od uništavanja knjiga svojih oporbenika.

Slika 3: Katolici spaljuju Lutherove knjige. Drvorez iz 1524. godine.

Slika 4: Građani grada Zuga u Švicarskoj spaljuju Lutherov prijevod Biblije

29. siječnja 1556. godine.

U prethodnoj fotografiji zabilježeno je spaljivanje Lutherovog prijevoda biblije u gradu Zugu, ali je zanimljivo istaknuti da dok većina baca knjige u vatru, jedan pojedinac tog događaja uočava da knjige polako gore, dok neke uopće ni ne gore. Stoga ta osoba odlučuje pojačati vatru potpirivanjem preko mjeha. Tko god da je to učinio znao je što radi, imao je spoznaju da ako se knjige potpuno ne unište bilo tko može uzeti pojedine neoštećene dijelove te ih pročitati. Autor naglašava da bi se to u tadašnjem vremenu odrazilo na ovaj način, „...nedogorjele stranice knjige mogle bi dobiti aureolu neuništivosti i bile bi od Lutherovih sljedbenika smatrane dokazom neuništivosti Luthera i njegovih spisa“ (Stipčević 2000, 276).

Zaključak

Na kraju ovog završnog rada može se zaključiti da s obzirom na brojne razloge kako ih vide pojedine skupine u društvu tadašnjeg srednjeg vijeka, kao i s obzirom na svezremensku sklonost čovjeka cenzuriranju sadržaja koji drži neprihvatljivim, može se pretpostaviti da će cenzura uvijek postojati u društvu. Bitna razlika između cenzure u srednjem vijeku i danas je u njezinoj izvedbi. U srednjem vijeku glavnu ulogu i moć cenzuriranja imala je Crkva i svjetovna vlast, ali su tada obje istovremeno bile spojene što nikako nije moglo djelovati zbog subjektivnosti Crkve. Za vrijeme te crkvene vladavine ljudi se uopće nisu htjeli isticati izricanjem svog vlastitog mišljenja koji nije nužno morao biti loš i protiv ideologije Crkve, ali strah ljudi odnosno pisaca susprezao je pisanje takvih djela. Oni autori koji su se usudili suprotstaviti ili na svoj način predočiti svoja djela najčešće su bili osuđeni u „najboljem“ slučaju uništavanjem vlastitih djela koja je Crkva smatrala opasnim i štetnim za društvo, a u najgorem slučaju, kao što je to i spomenuto u seminaru, cijenu svojih misli platili su smrću. Unatoč tom dugom razdoblju oštrem cenzure, istaknuvši preventivnu cenzuru koja je najviše smetala tadašnjim autorima, ipak je kasnije došlo do boljih okolnosti. Pojavili su se zagovornici koji su bili protiv predcenzure te su izražavali svoje nezadovoljstvo kritikama koje su bile namijenjene njezinim voditeljima odnosno najodgovornijima za njeno provođenje, a u ovom slučaju to su bili biskupi, inkvizitori i druge osobe koje su imale crkvene ovlasti. Oni su smatrali da je najbolji način borbe protiv takve besmislene cenzure bio u diskreditiranju nadležnih crkvenih osoba, da bi se krajem 17. stoljeća napokon i ukinula. Mnogi su govorili o besmislenosti spaljivanja knjiga i posljedicama tog čina jer se time gubi veliki dio kulture, ali i njezino međusobno povezivanje jer nastaju rupe koje se ne mogu objasniti bez određenih informacija koje su tada te knjige i pružale. Za kraj treba se reći da bez obzira na razdoblje u kojem se živi, neke oblike preventivne cenzure treba sačuvati, ali i uvesti načine primjerenije za suvremeno društvo, pri tome se ne smije zanemariti sloboda mišljenja jer bez nje bi se samo vratili natrag u mračno doba srednjeg vijeka.

Prilozi

Slika 1: „Ispit vatre“ u Montréalu. Sveti Dominik spaljuje knjige albigenza. Heretičke knjige gore, a one katoličke lebde u zraku nad lomačom. Prikaz na sarkofagu sv. Dominika u dominikanskom samostanu u Bologni. Djelo Nikole Pisana (1276.). (str. 268)

Slika 2: Katolici spaljuju Lutherove knjige. Drvorez iz 1524. godine. (str. 273)

Slika 3: Ivan Kapistran (Johannes Capistranus) naređuje da se bace u plamen luksuzni predmeti, među kojima i amoralne knjige. Nürnberg 1452. godine.

Slika 4: Građani grada Zuga u Švicarskoj spaljuju Lutherov prijevod Biblije
29. siječnja 1556. godine.

Literatura

1. Stipčević, Aleksandar. 2006. Povijest knjige: drugo, prošireno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska
2. Stipčević, Aleksandar. 1994. O savršenom cenzoru: iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: nakladni zavod matice hrvatske
3. Stipčević, Aleksandar. 2000. Sudbina knjige. Lokve: naklada Benja
4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246/> (pristupano 29.7.2018.)